

ULUSLARARASI BEYİN GÖÇÜ HAREKETLERİ BAĞLAMINDA TÜRKİYE'DEKİ BEYİN GÖÇÜNÜN DURUMU¹

STATUS OF BRAIN DRAIN IN TURKEY WITHIN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL BRAIN DRAIN MOVEMENTS

Araş. Gör. Dr. Eren Alper YILMAZ
Adnan Menderes Üniversitesi, Söke
İşletme Fakültesi
alpery@adu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-5137-4948

Gönderim 11 Eylül 2019 - Kabul 26 Kasım 2019
Received 11 September 2019 - Accepted 26 November 2019

Öz: Nitelikli, iyi eğitim görmüş, alanlarında uzmanlaşmış kişiler; daha iyi çalışma koşullarına, daha parlak bir kariyere ve daha yüksek bir gelir düzeyine sahip olmak amacıyla ekonomik, teknolojik ve eğitim imkânları daha iyi olan gelişmiş ülkelere göç etmek isterler. Bilişim ve teknolojinin çağımıza damgasını vuran yüksek değerler olarak görüldüğü ve “bilgi çağı” diye de tabir edilen bu yüzyıldaki en büyük sermaye, bilgiyle donatılmış eğitilmiş beyin gücüdür. Ülkelerin zenginliklerinin göstergesi artık sahip oldukları doğal kaynaklar, işgücü veya sanayileşme oranlarından ziyade eğitime ve bilime affettikleri önem ile ölçülmekte, dolayısıyla “beyin gücü” gelişmenin ve kalkınmanın anahtar faktörü olarak görülmektedir. Küreselleşmenin hız kazanması ile birlikte az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerden bir çok değerli beyin başta Batı ülkeleri olmak üzere hayat standartlarının yüksek ve istihdam alanlarının geniş olduğu, ayrıca kendilerini daha fazla geliştirebilecekleri ülkelere doğru göç etmişlerdir. Son yıllarda Türkiye’de de eğitilmiş gençlerin ülkeyi terk etme potansiyeli hızlanmış, özellikle yeni üniversite mezunları arasında görülen yüksek işsizlik oranları ya da mevcut işlerin maaşlarının düşük olması / beklentileri karşılamaması ülke içinden başka ülkelere doğru beyin göçü akışını tetiklemiştir. Bu çerçevede yurtdışı bursları, yabancı şirketler veya YÖK gibi eğitim kurumları kanalıyla yurtdışına gönderilen öğrencilerin/mezunların sayısı özellikle 2000’li yıllarda itibaren artmış, yurtdışında okuma ve çalışmaya yönelik talepler çoğalmıştır. Bu çalışmada, uluslararası beyin göçü hareketleri bağlamında son yıllarda dünyada en çok beyin göçü veren 15 ülke arasında bulunan Türkiye’den, bilimsel imkânların yetersizliği ve ekonomik kaygılar gibi sebeplerle yurtdışına yaşanan göç hareketlerindeki artışlar, bazı istatistikler baz alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Beyin Göçü, Türkiye, küreselleşme, eğitim, bilim

Abstract: *Qualified, well-educated and specialized people want to migrate to developed countries, which have better economic, technological and educational opportunities, in order to have brighter career, better working conditions and a higher income level. In this century called as the “information age” and in which information and technology is seen as the high values of our age, the greatest capital is the educated brain power equipped with knowledge. The indicator of the wealth of countries is now measured with the importance they refer to education and science rather than their natural resources, labor force or industrialization rates. Due to acceleration of globalization, many valuable brains from underdeveloped and developing countries have migrated to countries where the life standards are high, employment areas are wide, also they can improve themselves further, especially towards Western countries. Thus, brain power is seen as a key factor of development. In recent years, the potential of leaving the country of educated people have*

¹ Bu makale, 20-22 Haziran 2019 tarihlerinde düzenlenen ICEESS’19 konferansında sunulan tebliğden üretilmiştir.

accelerated in Turkey, especially unemployment rate among new graduated people or low salaries/high expectations of existing employees have triggered brain drain flow towards other countries. Within this framework, the number of students / alumni who have been sent abroad by the help of foreign scholarships, foreign companies or education institutions such as The Council of Higher Education (YÖK) has increased especially after the 2000s, so the demands for studying and working abroad have risen. In this study, within the context of international brain drain movements with some statistical datas, rise in the level of brain drain originating from reasons such as the lack of scientific opportunities and economic concerns from Turkey, which is one of the most sending immigrants among 15 countries, to abroad.

Keywords: Brain Drain, Turkey, globalization, education, science

GİRİŞ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küreselleşmenin hız kazanması, teknoloji, ulaşım imkânları ve hayat standartlarının artmasına bağlı olarak, başta ABD ve Kanada gibi birçok gelişmiş ülke bilimden sanata, eğitimden spora kadar pek çok alanda fırsatlar sunarak, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerdeki nitelikli ve zeki kişileri kendine doğru çekmek istemiştir.

Beyin göçünün gelişimine istinaden, Amerika'da 1990 yılında "İçer Göç Yasası" kapsamında yüksek nitelikli kişilere ayrıcalıklar tanınmış ve bu kişiler beş ayrı kategoriye ayrılmıştır. Bu kişiler; eğitim, bilim, sanat ve iş yönetimi gibi alanlarda olağanüstü yetenek gösteren nitelikli bireyler, akademide yer alan akademisyenler ile kurumsal şirketlerde çalışan üst düzey yöneticileridir.

Son birkaç yıldır Türkiye açısından beyin göçünün durumuna bakıldığında, nitelikli ve iyi eğitim gören gençlerin ülkeyi terk ederek yurt dışına göç etme potansiyelleri hızlanmış, bilhassa yeni mezunlar arasında görülen işsizlik oranlarındaki artış veya mevcut işlerdeki özlük haklarının düşük olması, başka ülkelere doğru beyin göçü akışını tetiklemiştir. Yurt içindeki olumsuz istihdam koşullarına ek olarak yurtdışında hükümet ya da vakıflar tarafından sağlanan bursların yanı sıra, TÜBİTAK ve YÖK gibi ulusal bilim kurumları kanalıyla sağlanan burslar da yurtdışına göç eden öğrencilerin/mezunların sayısında ciddi bir ivme yaratmış, özellikle 2000'li yıllarda itibaren yurtdışında eğitim görme ve kariyer yapmaya yönelik talepler artmıştır. Bu çalışmada, dünya üzerinde yaşanan beyin göçü hareketleri bağlamında, gerek ekonomik kaygılar gerekse akademik/bilimsel fırsatların yetersizliği gibi sebeplerle son zamanlarda Türkiye'den yurtdışına doğru yaşanan beyin göçü hareketindeki ivme incelenecek, bu doğrultuda bazı ulusal ve uluslararası istatistiklere yer verilecektir.

1. GÖÇ KAVRAMI

Toplumları ekonomik, sosyal ve psikolojik açılardan çok boyutlu olarak etkileyen "göç" kavramı literatürde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bir görüşe göre (Özer, 2014: 11) göç; ekonomik, dinsel, siyasal ya da toplumsal sebeplerden kaynaklı olarak toplumların hayatlarının bir kısmını veya tamamını geçirmek üzere

bir yerleşim bölgesinden bir başkasına yerleşmek amacıyla gerçekleştirdikleri coğrafi mekân değiştirme sürecinin hem hedef ülkede hem de kaynak ülkedeki toplumların yapısını kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal açıdan değiştirmesidir. Özünde toplumsal bir hareket olmasına rağmen göç, kültürel yaşamdan ekonomik hayata kadar yaşamı birçok yönden etkileyen araç haline gelmiştir. Bu açıdan göçü veren ve maruz kalan ülkenin vatandaşları göçün yaratmış olduğu akımdan çift taraflı olarak etkilenerek yeni bir uyum sürecinin aktörleri haline gelmişlerdir. Bir başka benzer tanıma göre ise göçü; ekonomik, siyasal veya toplumsal sebeplerle bireysel veya toplu olarak yaşanan yer değiştirme eylemi olarak tanımlamak mümkündür (Şahin, 2001: 59).

Faist'e göre genel itibariyle "göç", bir mekândan diğer bir mekâna veya bir toplumsal/siyasal birimden diğer birime doğru yapılan aktarma eylemi olarak anlaşılabilir. Bu bağlamda "göç", yarı kalıcı veya kalıcı olarak ikamet edilen yerin mevcut idari sınırların dışına doğru değiştirilmesidir (Faist, 2003: 41). Süresi veya sebebi ne olursa olsun "yer değiştirme" eylemini içeren göç olgusu mültecileri, vatanlarından edilmiş kişileri ve ekonomik göçmenlerin tümünü kapsamaktadır (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 22). Gönüllü (1996: 94), diğer tanımlar gibi "yer değiştirme" eylemine vurgu yaparak göçü, bireysel ya da kitlesel olarak bir yerden başka bir yere gitmek olarak tanımlamış, bu yer değiştirme eyleminin ülke sınırları içinde yaşanabileceği gibi ülke sınırlarının dışına da taşabileceğini belirtmiştir.

Doğum ve ölüm gibi demografik olayların dışında birçok insan sıklıkla farklı süreler için kendi sınırlarının dışına çıkarak buralarda koloniler oluşturabilirler. Terk ettikleri yere nazaran geldikleri yerde daha iyi ekonomik, sosyal ve insani koşullarda yaşayan göçmenler hedef şehir/ülkede uzun süreli bir ikameti tercih edebilirler. Bu çerçevede yukarıdaki tanımları da içine alacak şekilde en geniş tanımlardan birini Yalçın yapmış ve göçü; ekonomik, siyasi, ekolojik vs sebeplerle kısa veya uzun vadeli biçimde ya da şartlara bağlı olarak kalıcı yerleşim hedefiyle yapılan toplumsal, coğrafik ve kültürel bir yer değiştirme eylemi olarak (Yalçın, 2004: 13) ifade etmiştir.

2. GÖÇMEN TÜRLERİ

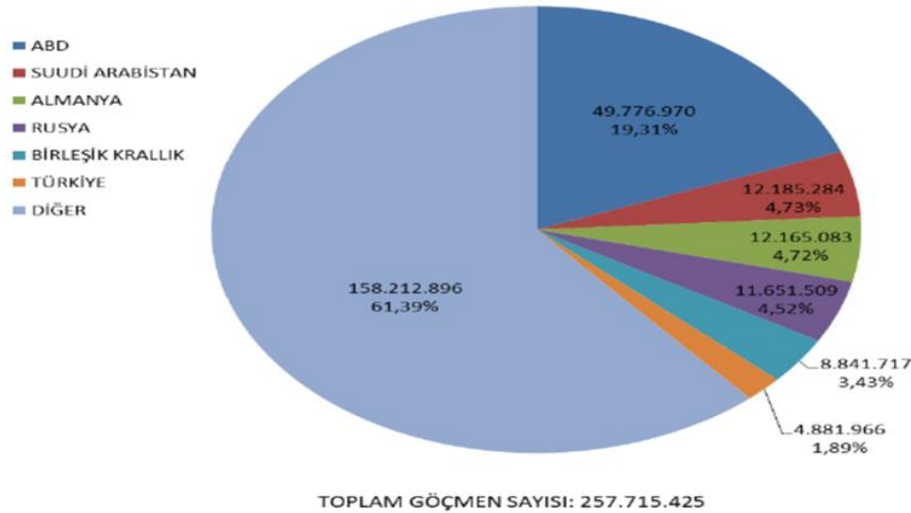
Göçmen; daha rahat koşullarda yaşamak amacıyla, dışarıdan bir baskı unsuru olmaksızın özgür iradesi ile yer değiştirmeye karar veren kişi olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla bu kavram, hem ekonomik hem sosyo-kültürel durumları iyileştirmek, hem de kendilerinin ve ailelerinin geleceğe yönelik beklenti ve taleplerini karşılayabilmek için bir ülkeden/ şehirden başka bir ülkeye/şehre göç eden kişileri kapsar (Göç Terimleri Sözlüğü, 2009: 22). Bir başka tanıma göre "göçmen", ulus aşırı bir akım içerisinde çok yönlü biçimde hareket eden, coğrafi, kültürel ve siyasal sınırları aşarak belirli sosyal alanlar yaratan ve bu alanlar içerisinde sahip olduğu bağlantılar ile geçimini sürdüren kişilerdir (Portes vd., 1999: 217).

"Gönüllü göçmen" ise kendi hür iradesi ile bulunduğu ülkeyi terk ederek bir başka ülkede evlilik gibi yasal yollarla oturma izni ile başlayıp vatandaşlık alma yoluna kadar gidebilen; hedef ülkeye yerleşme şartlarını yerine getirme süreçlerini tamamlayarak uzun süreli olarak yerleşmeye çalışan kişilerdir (Sayın, 2010: 17). Bireylerin kendi istekleri ile göç kararı aldığı gönüllü göçte esas amaç, bireylerin

daha iyi yaşam standartlarına ulaşabilmeyi planlamalarıdır. Yaşadıkları ülkede istihdam imkânı bulamayan; düşük ücret, fırsat eşitsizliği, emek sömürsü gibi sebeplerden ötürü yaptığı işten yeterince tatmin olmayan, dolayısıyla yeni ülkelere kalıcı istihdam olanakları bulabilmek amacıyla göç eden göçmenlerin bu yer değiştirme hareketleri “işçi göçü” olarak tanımlanmaktadır.

Gönüllü göçmenlerin bir kısmı ise nitelikli eğitim görme, yüksek bilim üretme ve daha kaliteli çalışma standartlarına sahip olabilme gibi amaçlarla kendi potansiyellerini daha iyi ortaya çıkarabilecekleri fırsatların sunulduğu ülkelere göç etmeyi tercih ederler. Beyin göçüne dâhil olanlar zeki, kalifiye, kendi alanında uzmanlaşmış ve gelişime açık kişiler olmakla beraber kendi ülkesinde potansiyelini ortaya çıkarabilecek olanakları kısıtlı olan ve devlet tarafından desteklenmeyen kişiler de olabilirler. Beyin göçü gelişmiş ülkeler yönünden ele alındığında, bu ülkelerde eğitim seviyesi daha yüksek, nüfus artış hızı düşük, üretilen ürünlere talep daha fazladır. Bu ülkelerdeki teknolojik gelişmişlik seviyesi yüksek olup, kitlesel üretim standart hale gelmiştir (Yılmaz, 2019: 9)

Savaşlar, ülke içi buhranlar, nüfus mübadelesi, iltica hareketleri, doğal afetler, siyasi baskılar neticesinde yer değiştirmelere maruz kalan göçmenler ise “zorunlu göçmenler” kategorisine girmektedir. Belirli bir bölgedeki sosyal, ekonomik, siyasi veya kültürel kaos ortamı, o bölgede yaşamayı olanaksız hale getirmiş, başta can güvenliği problemi olmak üzere mental ve psikolojik sorunlar yaratmıştır. Örneğin; Arap Baharı sonrasında muhalif güçler ile Esad rejimi arasında yaşanan iç savaşın getirdiği kaos ortamı, siyasi baskılar ve can güvenliği korkusu Suriye’den milyonlarca sığınmacının başta Türkiye, Lübnan, Ürdün gibi coğrafi olarak yakın ülkeler olmak üzere Avrupa’ya doğru da zorunlu göçüne sebep olmuş, kitlesel bir göç akımı yaratmıştır.

Şekil 1: Dünya Üzerindeki Göçmen Sayıları

Kaynak: UN International Migration Report, 2017.

Dünya çapındaki uluslararası göçmenlerin sayısında son yıllarda hızlı bir artış görülmüştür. Şekil 1’de “2017 yılında en çok göçmene ev sahipliği yapan ülkeler”

gösterilmiştir. Bu oranlara göre, 2000 yılında 173 milyona ulaşan göçmen sayısı 2010 yılında 220 milyona, 2017 yılında ise 258 milyona yaklaşmıştır. Ülkeler bazında en çok göç alan yerlere bakıldığında, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), yaklaşık 50 milyon göçmen ile tüm dünyada en fazla göçmene ev sahipliği yapan ülke olmuştur. ABD'yi 12 milyondan fazla göçmen nüfusu ile Suudi Arabistan ve Almanya takip etmektedir (UN, 2017).

3. BEYİN GÖÇÜ

Günümüzde bilgi, ulaşım ve iletişim alanındaki gelişmeler insanların istihdam, eğitim, kariyer olanakları ve yaşam kalitesi gibi konularda daha hızlı, daha pratik ve daha ucuz bir şekilde ilerlemesini sağlamaktadır. Bütün bu cazip olanakların yanı sıra kendi ülkelerindeki çatışma ortamı, işsizlik, yoksulluk ve eşitsizlik gibi olumsuzluklar karşısında bireyler, gerek kendileri gerek aileleri için daha iyi bir gelecek arayışına yönelmektedirler (UN, 2017).

“Bilgi çağı” şeklinde de tabir edilen 21.yy'daki en büyük sermaye, bilgi ile donatılan eğitilmiş beyin gücüdür. Birçok ülkenin zenginlik göstergesi artık sahip oldukları kaynaklar, işgücü potansiyeli ya da endüstrileşme oranlarından çok, bilime ve eğitime verdikleri değer ile ölçülmektedir. Bu sebeple “beyin gücü”, ülkenin üretmesi, kalkınması ve daha ileriye gitmesi için ciddi bir yatırımdır.

Beyin göçü kavramı insan sermayesi biçimindeki kaynakların uluslararası transferi anlamına gelmekte, daha çok gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek eğitilmiş ve zeki bireylerin gelişmiş ülkelere doğru göç akışını ifade etmektedir (Docquier ve Rapoport, 2006: 2). Beyin göçü özellikle gelişmiş ülkelere doğru mühendisler, doktorlar, bilim adamları ve diğer yüksek vasıflı profesyoneller ile üniversite akademisyenleri tarafından yapılan göçleri kapsamaktadır.

Yurt içinde veya yurt dışında iyi eğitim görmüş, alanlarında uzmanlaşmış kişiler, genellikle bu sürenin sonunda daha iyi standartlarda çalışma koşullarına, daha başarılı bir kariyere ve daha dolgun bir ücrete sahip olmak amacıyla daha iyi fırsatlar sunan ülkelerde yaşamak isterler. Bu fırsatların yaratılabilmesi için de gelişmiş ve modern dünya ülkeleri, bütçelerinden en büyük payı eğitime, yani genç beyinlerin gelişimine ayırmaktadırlar. Bu çerçevede uluslararası beyin göçü hareketleri son yıllarda büyük bir ivme yakalamıştır.

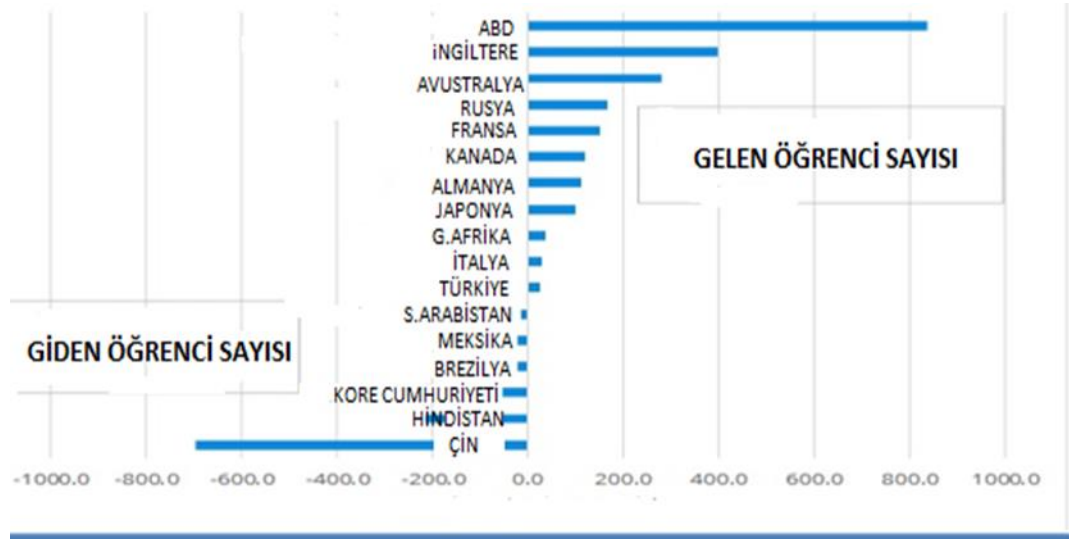
Beyin Göçü kavramı kendi arasında bir kaç sınıfa ayrılmaktadır. Bunlara beyin ihracı, sanal beyin göçü ve gizli beyin göçü örnek olarak verilebilir.

Beyin ihracı (brain export); zeki ve nitelikli beyinlerin başka bir ülkeye ihraç edilmesi anlamına gelmektedir. Ghosh'a göre beyin ihracı, menşe ülkenin göç alan ülkeye kendi isteği ile sunduğu ve karşılığında maddi bir kazanç sağladığı bir göç türü (Berber, 1998: 97) olarak tanımlanmaktadır. Beyin ihracı, günümüzde yalnızca bireylerin göçten maddi bir kazanç sağlamalarının ötesinde, göç veren ülkelerin kalkınmalarına da katkı sağlamaktadır.

Sanal beyin göçü, az gelişmiş/gelişmekte olan bir ülkede yaşayan nitelikli bireyin beden olarak ikamet ettiği ülkede kalarak, yani coğrafi olarak yer değiştirmeden beyin gücünü gelişmiş bir ülkeye hizmet amaçlı kullanmasına denir (Kaya, 2009: 15). Sanal beyin göçünde gelişmiş ülkeler özellikle internet ve

bilgisayar yoluyla parlak beyinleri kendi ülkelerini terk etmelerine mahal vermeden, hazırladıkları projelerde kiralayıp çalıştırmaktadırlar. Sanal beyin göçü ile gelişmiş ülkeler minimum yatırım yaparak maksimum verim/kar elde etmeyi amaçlamakta, bu sebeple çalışanlar için sosyal güvenlik harcaması yapmamaktadırlar (Kaya, 2009: 16).

Bir diğer beyin göçü türü olan “gizli beyin göçü” ise nitelikli insan gücünün gelişmiş ülkeye bedensel olarak göç etmeden, yani kendi ülke sınırları içerisinde olmak kaydıyla fakat yabancı menşeli bir şirketin çıkarı için çalışması durumunu anlatmak için kullanılmaktadır (Chorafas,1970: 43). Örneğin, ülkemizde IBM, Microsoft veya Coca Cola gibi yabancı firmalarda çalışan nitelikli Türkler gizli beyin göçmenlerine örnek verilebilir. Dünya görülen gizli beyin göçü oranı, bilinen beyin göçüne göre 2,5 kat daha fazladır (Kaya, 2009). Bu kapsamda menşei ülkedeki yabancı firmalarda çalıştırılan değerli beyinlere, gelişmiş ülkelerdeki yabancı firmalara göre daha düşük ücretler ve sosyal haklar tanınmaktadır.

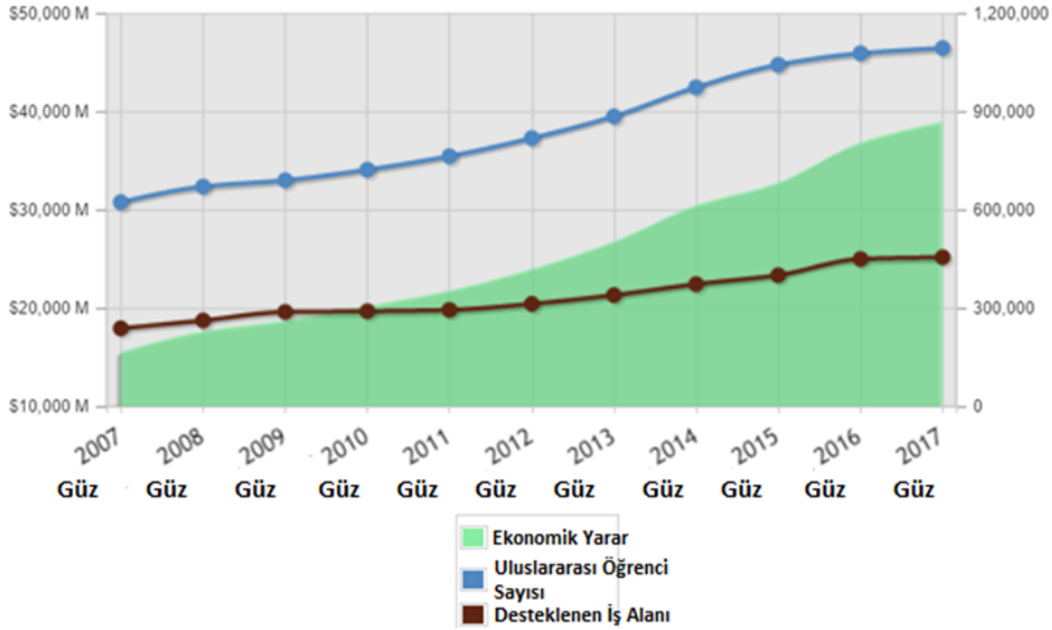
Şekil 2: Uluslararası Öğrenci Dolaşımı Grafiği (2015)

Kaynak: UNESCO Institute for Statistics.

Son yıllarda bilim, teknoloji, eğitim gibi alanlarda ileri düzeyde gelişme gösteren ABD, İngiltere ve Kanada gibi ülkelere doğru yoğun bir beyin göçü akışı vardır. UNESCO tarafından 2015 yılında yayımlanan bir rapora göre; ABD'nin, dünyanın her yerinden almış olduğu öğrenci göçü ile 2015 itibariyle toplamda 800.000 in üzerinde öğrenci kapasitesi vardır. ABD'yi, İngiltere ve Avustralya takip etmektedir. En çok öğrenci göçü veren ülkeler ise; Çin, Hindistan ve Güney Kore'dir.

Uluslararası Eğitimciler Derneği (NAFSA)'nin 2007-2017 yılları arasında ABD'ye beyin göçü ile gelen ve yükseköğretimde okuyan öğrenci sayısını, ayrıca bu öğrencilerin ABD ekonomisine katkılarını gösteren raporunda, 2017 yılı itibariyle toplam öğrenci sayısı 1.094.792 olarak belirlenmiş, bu öğrencilerin yaptıkları harcamaların Amerikan ekonomisine katkısının 39 milyar dolar olduğu hesaplanmıştır. Bu hesaplamalara, eğitim ücretleri, günlük öğrencileri giderlerinin

yanı sıra, çocuklarına destek olmak üzere ABD'ye giden öğrenci ailelerinin yaşam giderleri de dâhil edilmiştir (NAFSA, 2018). Bu anlamda ABD, hem beyin göçü alımı, hem de beyin göçünün ülke ekonomisine katkısı anlamında büyük bir pazardır.

Şekil 3: 2007-2017 Yılları Arası ABD'deki Uluslararası Öğrenci Sayısı ve Ekonomiye Katkıları

Kaynak: NAFSA, (2018).

Yine en ciddi teknoloji yatırımlarının yapıldığı ABD'deki Silikon Vadisi'ni irdelediğimizde, yüksek teknoloji çalışanlarının % 57'sinin beyin göçü sonucu ülkeye gelen üniversite mezunu veya master/doktora seviyesindeki göçmenlerden oluştuğu görülmektedir (CNBC, 2018).

4. TÜRKİYE'DEN YURTDIŞINA BEYİN GÖÇÜ HAREKETLERİ

4.1. Beyin Göçünün Sebepleri

Beyin göçü; olumsuz ekonomik koşullar başta olmak üzere, menşei ülkedeki bilimsel ve akademik imkânların yetersizliği ve hedef ülkedeki yüksek bilimsel ve teknolojik koşullardan kaynaklı olabilmektedir.

4.1.1. Ekonomik Sebepler

Beyin göçünün en önemli sebeplerinden birisi yaşanan ülkedeki olumsuz ekonomik koşullar ve gidilecek ülkedeki yüksek ekonomik şartlardır. Bir taraftan menşe ülke içindeki yüksek işsizlik oranları, düşük ücretler, emek sömürsü ve düşük hayat standartları beyin göçü için itici faktörleri oluştururken, öte yandan göç edilmek istenilen ülkedeki yüksek istihdam düzeyleri, cazip maaşlı iş imkânları, emeğin karşılığını bulması ve yüksek hayat standartları çekici faktörleri kapsamaktadır (Yılmaz, 2019).

Küresel emek arzında son 25 yıl içinde dört kattan fazla bir artış görülmüş, göç alma kanallarının gelişmesi bu emek kapasitesinin büyümesinde etkili olmuştur. Emeğin küreselleşmesi, gelişmiş ekonomilerde çıktı ve verimlilik artışları yoluyla artan emek maliyetini azaltarak ucuz işgücü ithalatına katkıda bulunurken, gelişmekte olan ülkelere de ücretlerin artmasına etki etmektedir (Bakırtaş, 2012: 249). Dolayısıyla beyin göçü ile gelişmiş ülkelere giden parlak beyinler kendi ülkelerinde kazandıklarından daha fazla ücret almakta, fakat göç ettiği ülkedeki vatandaşlara nazaran daha ucuza çalışmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler ise ücret politikalarını daha dolgun tutmakta, genç ve parlak beyinleri ülkelere çekebilmek için geniş özlük hakları vermektedirler.

4.1.2. Menşe Ülkedeki Bilimsel ve Akademik Koşulların Yetersizliği

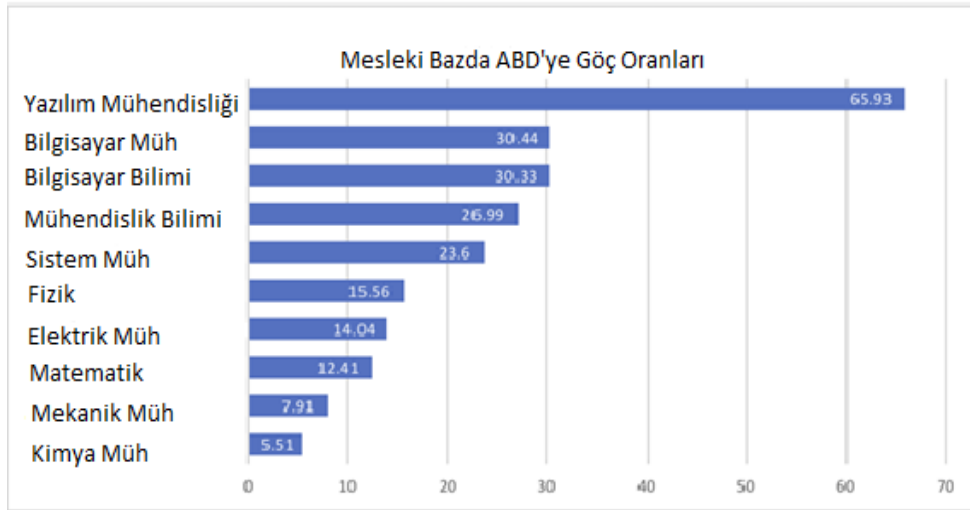
Küreselleşme ile birlikte sürekli değişen ve gelişen toplumlarda, toplumu oluşturan bireylerin ihtiyaçları da sürekli değişmekte, güncellenmektedir ve yeni bir vücut bulmaktadır. Değişen ihtiyaçlara yönelik çözümler çağdaş, yenilikçi ve gelişmiş bir eğitim sistemiyle gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla modern, profesyonel ve donanımlı bir toplum yaratılmasının özü daha yüksek standartlarda bir eğitim imkânı yaratılmaktan geçmektedir. Bu imkânların bir ülkede kısıtlı oluşu, ülkedeki zeki ve gelişime açık, fakat mevcut koşullarla körelme riski yaşayan bireyleri ülke dışına daha kaliteli eğitim ve çalışma koşullarına itmektir.

Eğitim sistemindeki çarpıklıklar (plansız, programsız ve çarpık eğitim, fırsat eşitsizliği, ezberci sistem) ve olumsuz çalışma koşulları (fiziksel imkânların yetersizliği, akademik ve bilimsel çalışma kültürünün olmaması, yükselme fırsatının yaratılmaması, kurumsallık kültürünün olmaması vs.) ülkedeki parlak beyinleri kısırlaştırmakta, yaratıcılıklarını ve üretim kapasitelerini köreltmektedir. Bu durum beyin göçüne sebep olan itici faktörleri oluşturmaktadır. Kariyer hedeflerini gerçekleştirme noktasında ülke içinde çeşitli engellerle karşılaşan bireyler, kendilerini daha fazla geliştirebilecekleri, çalışma koşulları yüksek ülkeleri tercih ederek daha iyi bir kariyer fırsatı yakalayabilmektedirler (Yılmaz, 2019).

4.1.3. Hedef Ülkedeki Yüksek Bilimsel ve Teknolojik Koşullar

Beyin göçündeki çekici faktörlere vurgu yapmak gerekirse; hedef ülkedeki yüksek ücret koşulları ve yaşam standartlarının yanı sıra, daha iyi eğitim ve araştırma fırsatları, yabancı dil öğrenme imkânları, AR-GE ve inovasyon çalışmaları, bilimsel ve akademik teşvikler (araştırma bursları, fonlar vs), daha iyi kariyer ve yükselme fırsatları gibi faktörler mevcuttur. Fiziksel olarak bakıldığında teknolojinin ileri düzeyde kullanıldığı bilgisayar ve kimya laboratuvarları, güncel kitapların, makalelerin ve süreli yayınların bulunduğu kütüphaneler, sayısız tarama yapılabilecek veri tabanları, az kişi kapasiteli sınıflar ve havadar derslikler vs üniversitelerin ve araştırma merkezlerinin cazibesini artırmaktadır. Bunların yanı sıra hükümetlerin veya enstitülerin vermiş olduğu burslar ve fonlar, bilimsel çalışmaların daha istekli ve disiplinli yapılabilmesi adına teşvik edici olmaktadır.

Dünya üzerine parlak beyinlerin iş hayatına ve üretime kazandırılması adına özellikle ABD ve Kanada gibi ülkeler başı çekmektedir. ABD'deki Google ve Facebook gibi çokuluslu şirketlerin Avrupa'ya nazaran % 50 oranlara kadar daha fazla maaş vermesi gibi faktörler Avrupa'daki nitelikli iş gücünün ABD'ye göç etmesine sebep olmaktadır.

Şekil 4: 2016 Yılında Kanada'dan ABD'ye Göç Edenlerin Çalıştığı Alanlar
Kaynak: Spicer, Olmstead ve Goodman, (2016).

Şekil 4'te görüldüğü üzere, 2016 yılında yapılan bir çalışmaya göre yüksek eğitim kalitesi ve nitelikli üniversiteleri ile tanınan Kanada bile ABD'ye fazla miktarda beyin göçü vermiştir. Toronto Üniversitesi, Waterloo Üniversitesi ve British Columbia gibi başarılı Kanada üniversitelerinden mezun olan öğrencilerden ABD'de yazılım mühendisliği alanında çalışanların oranı % 65.93, bilgisayar mühendisliği alanında çalışanların oranı % 30.44'tür.

4.2. Beyin Göçünün Tarihsel Süreçteki Gelişimi

Türkiye'den beyin göçü hareketleri yurtdışına öğrenci gönderme politikası ile Tanzimat dönemlerinde başlamıştır. Sultan Abdülmecid döneminde, Tanzimat'ın ilanından sonra 1840 yılında Tophane, Harbiye ve Mühendishane'den seçilen 17 başarılı öğrenci Paris'e gönderilmiş, bu öğrencilerin Devlet-i Aliyye'ye için fayda sağlayacakları vurgulanarak onlar için hiçbir masraftan kaçınılmamıştır (Erdoğan, 2009: 50). Tanzimat sonuna kadar Paris, Londra, Viyana ve Berlin gibi modern ve gelişmiş şehirlere gönderilen öğrenci sayısı 200'e yaklaşmıştır.

Yakın tarihe geldiğimizde, 1960'lı yıllardaki Avrupa'ya doğru akan işçi göçünün ardından 1970'li yıllardan itibaren Türkiye'den gelişmiş ülkelere doğru kayan göç akımları, vasıfsız işçilerin göçünden ziyade liyakat sahibi ve eğitimli şahısların göçü şeklinde gerçekleşmiştir.

1987-2002 arasında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) kanalıyla yurtdışına gönderilen yaklaşık 4.000'e yakın öğrencinin % 48,9'u ABD'ye, % 38,9'u İngiltere'ye, % 4'ü Almanya'ya beyin göçü gerçekleştirmiştir. Bu yıllar arasında en fazla öğrenci 1993'te gönderilmiş olup sayı olarak 1282'ye tekabül etmektedir (Gençler ve Çolak, 2002: 610).

2000 yılında ise Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) kanalıyla gönderilen 885 resmi burslu öğrenciden % 73,1'i doktora yapmak amacıyla, geri kalanlar da lisans ve yüksek lisans amacıyla gitmiştir (Gençler ve Çolak, 2002: 610).

Son yıllarda ise Türkiye’de iyi üniversitelerde eğitim görmüş nitelikli gençlerin yurtdışına göç etme trendi hızlanmış, özellikle yeni üniversite mezunları arasında görülen yüksek işsizlik oranları, sahip olunan iş kollarının maaşların düşük olması ya da beklentileri karşılamaması, yetersiz akademik ve fiziksel koşullar, yurtdışındaki yüksek hayat standartları, dolgun ücretler, bilimsel teşvikler bu beyin göçü akımını tetiklemiştir. Bu çerçevede Türkiye’den yurt dışına doğru kayan beyin göçü akışına dair bazı istatistiklere yer verilecektir.

5. İSTATİSTİKLER BAZINDA YURTDIŞINA BEYİN GÖÇÜ

Türkiye’den yurtdışına giden beyin göçü oranlarına bakıldığında bazı istatistiksel rakamlara rastlamamız mümkündür. Hollanda Göç ve Vatandaşlık Kurumu (IND) verilerine göre, 2018 yılının ilk 11 ayında Türkiye’den Hollanda’ya “beyin göçü” kapsamında başvuru yapan toplam 1020 akademisyen ve yüksek eğitimli kişi vardır (BBC, 2019). Bu kurum tarafından verilen daha önceki yıllara özgü rakamlara göre, 2016 yılında Türkiye’den Hollanda’ya beyin göçü kapsamında gelenlerin sayısı 540 kişi iken, 2017 yılında bu rakam 780’e çıkmıştır. Dolayısıyla beyin göçünün her geçen sene arttığını söylemek mümkündür (BBC, 2019).

Yalnızca akademisyenler değil, özel sektörde çalışan iş adamı ve girişimcilerin de yurtdışındaki yüksek hayat standartlarından yararlanmak istedikleri ve şirketlerini yurtdışına taşıdıkları görülmüştür. 2015-2018 yılları arasında içlerinde teknopark ve teknokentlerde yer alan yetenekli girişimcilerin de bulunduğu 13,000 girişimci şirketlerini taşıyarak beyin göçüne sebep olmuşlardır (UFUK 2020 Programı, 2018). Merkezi Güney Afrika olan New World Wealth’in yayınladığı “Milyoner Göçü 2018” adlı raporunda, nüfusa ve milyoner sayısına oranla en çok yurtdışına göç veren ülke Türkiye olmuştur. 2016 yılında ülkesinden ayrılan Türk milyoner sayısı 6 bin olurken, 2017 yılında bu sayı 12 bini bulmuştur. 2016 yılı milyoner göçü araştırmasında 5. sırada yer alan Türkiye, 2017’de 3. ülke konumuna yükselmiştir (T24, 2018).

Eğitim bazında incelendiğinde, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) tarafından yayınlanan istatistiklere göre 24 bini Almanya’da, 15 bini ABD’de olmak üzere toplam 50 binden fazla Türk öğrenci yurtdışında eğitim görmektedir. Bunun dışında eğitimlerini tamamlayıp Türkiye’ye geri dönmeyenlerin, yani kalıcı beyin göçü oranı ise yaklaşık %30’dur (UFUK, 2020). İngiliz İçişleri Bakanlığı’nın verilerine göre ise, 2016’nın Haziran ayında öğrencilere verilen kısa dönemli vizelerde % 28 oranında bir artış yaşanmış, bu artışın % 40’ı, yani 3448 kişi Türkiye vatandaşlarından gelen başvurulardan kaynaklanmıştır (Financial Times, 2016). 2015 yılında yaklaşık 45.000 öğrenci eğitim amacıyla yurtdışına gitmiştir. Bunlara “Work and Travel” gibi çalışıp para kazanılabilecek programlar ve “dil okulları” gibi faaliyetler de eklendiğinde toplam öğrenci sayısı 87.000’i bulmaktadır (Financial Times, 2016).

İngiltere merkezli “Council for At Risk Academics” adlı kurumun yöneticisi Stephen Wordsworth, 2015 yılında normalde haftada 4-5 yabancı bilim adamı ve

akademisyenden başvuru almakta iken, 2016 yılında Türkiye'den gelen talepteki artışla haftada 15-20 başvuru aldıklarını belirtmiştir (THE, 2016).

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Nitelikli, değerli ve zeki beyinlerin yurtdışına gerek bedensel açıdan gerekse coğrafi yer değiştirmeye gerek kalmaksızın göç etmesi anlamına gelen beyin göçü, son yıllarda ülkemizde de bir hayli artmıştır. 1980'li yılların sonlarından itibaren YÖK kanalıyla yurtdışına bir çok akademisyen gitmiş, 2000'li yıllardan itibaren MEB de bu beyin göçüne destek vererek sağladığı burslarla yurtdışına öğrenci yollamıştır.

Son yıllarda yalnızca akademisyenler değil, iş adamları, girişimciler ve yüksek eğitilmiş kişiler de gerek işsizlik oranlarının yüksek olması, gerek düşük bütçeli işler, gerekse yurtdışında hayat standartlarının yüksek olması gibi sebeplerle beyin göçüne yönelmiş, Almanya, ABD, İngiltere gibi ülkeler eğitim ve yatırım amaçlı olarak tercih edilmiş, vize başvurularında artışlar yaşanmıştır. Hollanda Göç ve Vatandaşlık Kurumu (IND), Council for At Risk Academics, New World Wealth gibi kurumların vermiş olduğu istatistikler, yurtdışına yaşanan beyin göçü artışını doğrular niteliktedir.

Beyin göçü sonucunda nitelikli ve eğitilmiş beyinlerin bir kısmının geri dönmeyi tercih etmediği, göç ettiği ülkede kalarak o ülkeye hizmet ettiğini görebiliriz. Bu durum, Türkiye açısından bir kayıp niteliği taşımakta, ülkenin en değerli beyinleri üretim sürecine dahil edilememektedir. Bu noktada tersine beyin göçünün teşvik edilerek değerli beyinlerin ülkede kalmasının veya geri dönmesinin sağlanması, kamu-özel sektör ve üniversitelerin ortak olarak yürütmesi gerek bir politika niteliği taşımaktadır.

Bu çerçevede eğitime ayrılan pay devlet ve özel sektörde artırılmalı, nitelikli öğrenciler burslarla desteklenmelidir. Bu bursların miktarları yüksek tutularak, öğrencilerin tüm eğitim ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmelidir. Bu noktada yalnızca maddi teşvik değil, üniversitelerin kalitelerinin artırılması da tersine beyin göçünü hızlandırmanın önemli bir yoludur. Bu çerçevede yükseköğretimde erişim yetersizliği, öğretim üyesi ve araştırmacı bilim adamı sayılarındaki yetersizlik ve öğrenci kontenjanı fazlalığı gibi sorunlar çözülmelidir. Eğitim sistemi ulusal/uluslararası akreditasyonla kaliteli hale getirilmeli, Avrupa'nın kaliteli üniversiteleri örnek alınarak eğitim sistemi modernize edilmelidir. Ayrıca bilim, teknoloji, Ar-Ge, Üniversite-Sanayi-Devlet (ÜSD) işbirliği, inovasyon, yaratıcılık, patent ve bilimsel yayın olanakları geliştirilmelidir. Bu imkânların geliştirilmesi, öğrencilerin ezberci sistemden uzaklaşarak sahada çalışmalarına ve girişimciliklerini ortaya çıkarmalarına yol açacak, daha mezun olmadan üst düzey kurumlarla network kurarak istihdam için alt yapılarını hazırlamalarına katkı sağlayacaktır.

Beyin göçünün en önemli sebeplerinden birisi de fiziksel koşulların yetersizliğidir. Ülkemizde maalesef lise binasını andıran, kütüphane, bilgisayar laboratuvarı gibi fiziksel imkânlardan yoksun birçok üniversite mevcuttur. Bu üniversitelerde bilim yapmak, akademiye katkı sağlamak bir hayli zordur. Bu noktada özellikle üniversitelerin kütüphaneleri ve veri tabanları zenginleştirilmeli,

yabancı literatürü takip etme olanakları geliştirilerek Türkçe kaynaklarla sınırlı kalınmamalı, teknolojik altyapının kurulması hızlandırılmalıdır.

İstihdam alanlarının kısıtlı olması da beyin göçünün en önemli sebeplerinden birisidir. Kaliteli üniversitelerden mezun olup da halen iş sahibi olamayan veya düşük ücretlerle çalışan /özlük hakları kötü olan birçok birey vardır. Bu noktada, üniversite mezunlarına nitelikli iş olanakları yaratacak istihdam politikaları kurulmalı, dolgun ücretler ve teşviklerle bu istihdam kolları desteklenmeli, sadakate göre değil liyakate göre alımlar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

BBC. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46774679>, Erişim Tarihi: 01.05.2019.

Berber Ş. (1998), “Beşeri Sermaye Kaybı Olarak Beyin Göçü ve Türkiye”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

CNBC. (2018), Silicon Valley is Fighting a Brain Drain War with Trump That it May Lose. <https://www.cnbc.com/2018/04/09/trumps-war-on-immigration-causing-silicon-valley-brain-drain.html>, Erişim Tarihi: 02.10.2019.

Docquier, F. ve Rapoport, H. (2006), “The Brain Drain”, New Palgrave Dictionary of Economic, 1-8.

Erdoğan A. (2009), “Türkiye’de Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü*.

Faist, T. (2003), *Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.

Financial Times, <https://www.ft.com/content/e7142eb6-7e90-11e6-8e50-8ec15fb462f4>, Erişim Tarihi: 05.06.2019.

Gençler, A. ve Çolak, A. (2002), “Türkiye’den Yurtdışına Beyin Göçü: Ekonomik ve Sosyal Etkileri”, *I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı*, ss.607–619.

Gönüllü, M. (1996), “Dış Göç”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (1): 94–106.

Kaya, M. (2009), “Beyin Göçü/Entellektüel Sermaye Erozyonu Bilgi Çağının Gönüllü Göçerleri: Beyin Gurbetçileri”, *Eğitime Bakış*, (16): 14-29.

NAFSA (2018), <https://www.nafsa.org/policy-and-advocacy/policy-resources/nafsa-international-student-economic-value-tool>, Erişim Tarihi: 04.10.2019.

Portes, A., Guarnizo, L.E., ve Landolt, P. (1999), "The study of transnationalism: pitfalls and promise of an emergent research field", *Ethnic and Racial Studies*, 22(2): 217.

Sayın, H. (2010), "Uluslararası Hukuk ve Türk Hukuku Bakımından Göçmen Kaçakçılığı, İnsan Ticareti, Cinsel Sömürü Suçları ve Bunlarla Mücadelede Uluslararası İşbirliği", (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: *İstanbul Üniversitesi*.

Spicer, Z., Olmstead N. ve Goodman N. (2016), *Reversing the Brain Drain: Where is Canadian STEM Talent Going?*, <https://brocku.ca/social-sciences/political-science/wp-content/uploads/sites/153/Reversing-the-Brain-Drain.pdf>, Erişim Tarihi: 04.10.2019.

Şahin, C. (2001), "Yurt Dışı Göçün Bireyin Psikolojik Sağlığı Üzerindeki Etkisine İlişkin Kuramsal Bir İnceleme", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(2): 57-67.

THE, <https://www.timeshighereducation.com/news/turkeys-purge-academia-leads-record-asylum-requests#>. Erişim Tarihi: 16.05.2019.

United Nations. (2017), "International Migration Report 2017: Highlights", Department of Economic and Social Affairs: Population Division, https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf, Erişim Tarihi: 16.05.2019.

UFUK 2020, <http://www.ufuk2020.com/haberler/turkiyenin-beyin-gocu-sorununa-kisa-bir-bakis.html>. Erişim Tarihi: 03.06.2019.

Yalçın, C. (2004), *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.

Yılmaz, E.A. (2019), "2011 Sonrası Türkiye'ye Gelen Suriyelilerin Toplumsal Uyum Süreci ve Sorunları: Aydın İlinde Bir Alan Araştırması", (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: *Dokuz Eylül Üniversitesi*.

Eren Alper Yılmaz, 2011 yılında Bilkent Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünden mezun olmuştur. Yüksek lisansını 2014 yılında ve doktorasını 2019 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimi bölümünde tamamlayan Yılmaz, halen Adnan Menderes Üniversitesi'nde çalışmaktadır. Çok sayıda ulusal ve uluslararası kongreye katılan ve yayını olan Yılmaz; uluslararası göç, uluslararası güvenlik, Türk dış politikası, uluslararası politika gibi konular üzerinde çalışmakta ve ders vermektedir.

Eren Alper Yılmaz graduated from Bilkent University, Department of Political Science. He received his graduate degree in 2014 and Ph.D in 2019 from Dokuz Eylül University Public Administration Department. He is a research assistant at Adnan Menders University. His interest areas are international migration, international security, Turkish foreign policy and international politics.